

УДК 340.15:3.071.55+346.16(477.74)
DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.1>

Беніцький А.С.

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ*

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ НА ТЕРИТОРІЇ ЗЕМЕЛЬ ВІЙСЬКА ДОНСЬКОГО У XVIII СТОЛІТТІ

Постановка проблеми. У другій половині XVIII ст. західна частина земель війська Донського інтенсивно заселялась українцями – вихідцями із Слобідської України. У 1764 р. на землях війська Донського проживало близько 20.422 українці, які утворили 232 населені пункти. З 1763 р. вони були зобов'язані сплачувати подушний семигрівневий оклад. Збір коштів покладался на обер-коменданта фортеці Святого Дмитра Ростовського.

Кількість українського населення на землях війська Донського навіть перевищувала кількість донських козаків. Так, за повідомленням О.І. Ригельмана, наприкінці 1760-х рр. на землях війська Донського проживало 21.000 українців, а кількість донських козаків була така: 15.470 стрілових козаків, 3914 відставних козаків і 1496 «сказочних» козаків [1, с. 53]. У 1795 р., за даними 5-ї ревізії, на землях війська Донського проживало вже 58.492 українця, у 1806 р., за даними 6-ї ревізії, – 76.857 українців, а в 1817 р., за даними 7-ї ревізії, – 78.991 українець [2, с. 72, 74–75]. За переписом населення Російської імперії 1897 р. на території Області війська Донського українську мову називали своєю рідною 1046 донських козаків війська Донського [3, с. 230–239].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями правового статусу українського козацького населення, яке у XVIII ст. переселялось за межі Гетьманщини та Слобідської України, займалися такі автори, як:

А.С. Дзагалов, В.С. Курило, Р.О. Литвиненко, І.В. Роздобудько, В.А. Смолій, О.Д. Сухомлин, Т.В. Чухліб та ін. Водночас комплексного дослідження питань правового стану українського населення Слобідської України, яке протягом XVIII ст. переселялось в землі війська Донського, не проводилось.

Мета статті. Зазначити фактори, які спонукали населення Слобідської України переселятись в землі війська Донського у XVIII ст. Вказати з якими труднощами стикалися слобожанці при облаштуванні господарств на нових місцях. Визначити правовий стан слобожан, які у XVIII ст. мешкали в землях донських козаків. Звернути увагу на свавілля донської козацької старшини відносно некозацького населення. Дослідити причини, які впливали на залучення українського населення до козацької служби у війську Донському наприкінці XVIII ст.

Виклад основного матеріалу. Українське населення Слобідської України переселялось на землі війська Донського здебільшого з Острогозького слобідського козацького полку, який межував з донськими козацькими юртами. Так, с землями Казанського й Мигулінського юртів війська Донського межувала Богучарська козацька сотня Острогозького слобідського козацького полку. Крім того, поруч із Луганським козацьким юртом земель війська Донського проживали острогозькі козаки Білолуцької, Закотенської і Старобільської сотень Острогозького слобідського

козацького полку. Тому, велика кількість осель колишніх острогозьких козаків була саме на території земель війська Донського, на якій у 1802 р. було утворено Донецький козацький округ. Проте на землі війська Донського переселялись і з інших слобідських козацьких полків. Так, відомо, що в 1740-х рр. до хутора донського старшини Суліна переселився ізюмський козак Павло Секретов, родом зі Сватової Лучки Ізюмського слобідського козацького полку.

Українці селились окремими слободами на землях, які належали донській старшині або станичній козацькій громаді. Так, наприклад, у 1763 р. в станиці Луганській проживало 173 українці чол. статі [4]. За переписом 1768 року, близько третини чоловічого населення на землях війська Донського й у донецьких козацьких городках (станіцях) були українці, які переселились переважно в середині XVIII ст. зі Слобідської України. Так, в Луганській станиці проживало 286 служивих козаків, 50 відставних козаків і 113 українців; у Митякінській станиці – 245 служивих козаків, 60 відставних козаків і 120 українців; у Гундорівській станиці – 150 служивих козаків, 25 відставних козаків і 80 українців; у Кам'янській станиці – 170 служивих козаків, 35 відставних козаків і 100 українців; у Калитвенській станиці – 180 служивих козаків, 40 відставних козаків і 100 українців; в Усть-Білокалитвенській станиці – 170 служивих козаків, 35 відставних козаків і 80 українців та ін. [5, с. 115].

Різні фактори ставали причиною переселення у XVIII ст. українських родин із Слобідської України. Серед них: державний примус, зловживання козацької старшини, захоплення московськими (російськими) урядовцями земель у козацьких громад, закріпачення населення тощо.

Примусове переселення слобідських козацьких родин з боку уряду відбувалось у 1732 р. в місцевість річки Айдар (ліва притока Сіверського Дінця). Після булавінського повстання ця територія в більшості була малозаселеною. Тому кордони з Османською імпе-

рією на цієї ділянці були слабозахищеними. Після Андріанопольського договору 1713 р. московсько-турецькій кордон підходив фактично в притулок до Бахмута. Аж до укладення Белградського договору 1739 р. землі в середній течії Сіверського Дінця були слабозахищеними. На сході Української оборонної лінії, побудованої на початку 1730-х рр., стояла Донецька фортеця. Вона була зведена в районі гирла річки Суха Беречка. Будівництво Оборонної ділянки від Бахмута, далі правобережжям Сіверського Дінця й до Лугані, було лише в планах уряду. У 1732 р. уряд зобов'язав острогозькі козацькі родини переселитися із сл. Урива, сл. Гвоздівка, сл. Землянська, сл. Єндовище, сл. Перлівка та сл. Ливні Воронізької губернії на річку Айдар і її притоки Біла, Кам'янка та ін.

Слід зазначити, що слобідське українське козацьке населення у першій чверті XVIII ст. активно заселяло місцевість в районі впадіння річки Хопер у Дон, там, де були знищені московськими каральними експедиціями козацькі городки, які підтримали Кіндрата Булавіна у повстанні 1707–1709 рр. На місці знищених Пристанського, Григор'євського й Біляєвського козацьких містечок хоперських козаків протягом 1710–1717 рр. московський уряд утворив Хоперську фортецю, яка 1719 року була включена до складу Азовської губернії [6, с. 706]. У документах вона іноді йменувалась як Новохоперська або Нова Хоперська.

У 1714 й 1716 рр. адмірал Апраксін дозволив заселяти землі зруйнованих Пристанського, Григор'євського й Біляєвського городків слобідським українським козакам, які залучались до служби в новоутвореній фортеці: «... у 714 і 716 роках, за листами покійного генерал-адмірала та Воронезького губернатора графа Апраксина до колишнього віце-губернатора Количева, велено в порожніх місцях по річці Хопру в урочищах, де були козаці містечка Пристанське, Біляєвське, Григорівське, для перелазів татарських зробити фортецю неабияк велику і на вічне життя закликати Черкас, і посадських мисливців...»

[7, с. 138]. За наказом адмірала Апраксина, лише через рік після побудови фортеці дозволялось приймати на ці землі козаків із різних містечок земель Війська Донського: «... і коли фортеця збудується і козаки приїдуть з різних місць забажають жити в тій фортеці, їх приймати і записувати саме через цілий рік і відмежувати їм із розорених трьох містечок Пристанського, Гргор'євського, Біляєвського всі землі з усіма угіддями» [7, с. 138].

Московський уряд дозволив заселятися навколо Хоперської (Новохоперської) фортеці козакам, які під час булавінського повстання разом з Військом Донським брали участь у війні зі Швецією у складі московської армії Петра І. Найвірогідніше, громади хоперських козаків, які залишились після каральної експедиції князя В.В. Долгорукого, мали можливість селитися навколо цієї фортеці. Очевидно, біля цієї фортеці селились не тільки хоперські козаки – «старожили», але й донецькі й медведицькі козаки, оскільки більшість із них вимушена була скитатися у пошуках нової військової служби. Так, серед козаків Хоперського козацького полку зустрічались такі прізвища як «Донецький» [8, с. 88], що свідчило про походження козаків із донецьких козацьких городків.

У Хоперській (Новохоперській) фортеці було прийнято на службу 219 козаків, які жили навколо неї [9, с. 262–263]. З цих козаків 125 були вихідцями зі Слобідської України [10, с. 25]. Згідно з переписом населення козацьких слобід Алфьорівка, Градська, Пиховка, Красна, утворених навколо Хоперської (Новохоперської) фортеці, більшість складали острогоські козаки з полкового містечка Острогоськ, а також сотенних слобід Богучари, Калач, Урива, Єндовищи та ін., які переселились до них у 1710–1720-х рр. Друга переселенська хвиля до цих хоперських слобід відбулась у 1730–1750-х рр. До них переселялись родини українських козаків не тільки Слобідської України але й також Гетьманщини, про що свідчили Списки перепису козацьких родин слобод Алфьо-

рівка, Градська, Пиховка, Красна, укладені в 1771–1775-х рр. [11, с. 400–897]. Міграція слобідських козацьких родин в поселення, які були у відомстві коменданта Хоперської (Новохоперської) фортеці, здійснювалась, незважаючи на заборони приймати слобідських українських козаків, зазначені в урядовому наказі від 11 лютого 1736 р. [12, с. 746].

У 1724 р. з козаків Хоперської (Новохоперської) фортеці була утворена кінна козацька команда, яка підпорядковувалась коменданту Хоперської фортеці. У 1774 р. з цієї команди утворили Хоперський козацький полк. Цікаво, що між українською і російською громадами хоперських козаків виникали сварки. У зв'язку з цим, починаючи з 1751 р., у хоперській козацькій команді обирали двох ротмістрів – одного з українців, а іншого – з росіян [10, с. 31].

24 квітня 1777 р. російський уряд затвердив пропозицію Потьомкіна щодо переселення хоперських козаків на Кавказ, де останні були розселені на південних кордонах Астраханської губернії, на Азовсько-Моздокській лінії [10, с. 58]. Там Хоперський козацький полк увійшов до складу Астраханського козацького війська, утвореного 5 травня 1776 р. [13, с. 374–375].

Цікаво зазначити, що серед козаків Хоперської козацької команди, які проживали в козацьких слободах Градська, Алфьорівка, Красна й Пиховка зустрічались прізвища «Булавін», «Безпальй», «Дранов», «Лоскутов» та ін. Так, згідно з переписом 1771 р. серед козацьких родичів були: «Семен Ефимов сын Дранов» [14, с. 278] із козацької слободи Градська; «Данило Алексеев, сын Безпальй» і «Кондратій Дмитрієв сын Булавинов» [15, с. 289, 292] із козацької слободи Пиховка; «Яков Никитин, сын Булавинов», «Павел Данилов, сын Булавинов», «Сергей Иванов, сын Булавинов», «Гаврила Сергеев, сын Булавинов», і «Игнат Самойлов, сын Лоскутов» [16, с. 298, 301, 305] із козацької слободи Красна. Можливо, що родини цих козаків були родичами відомих ватажків булавінського повстання

родом із донецьких козацьких городків: Кіндратія Булавина, Семена Драного, Сергія Безпалого й Івана Лоскута.

Будівництво Хоперської (Новохоперської) фортеці для московського уряду мало стратегічне значення. Московське царство встановлювало контроль над землями, де були хоперські козацькі городки. 25 червня 1768 р. депутат від Хоперського козацького полку Андрій Олейников під час засідання Уложеної (Законодавчої) комісії зазначав, що Хоперську фортецю було зведено «для опасенія казачьей бездельной претензії воровских казаков и от набегов внутрь Россіи татар и калмыков» [17, с. 564].

Саме такою політикою, імовірно, керувався московський цар Петро I, наказуючи 24 грудня 1708 р. побудувати на місці знищеного Бахмутського козацького городка Бахмутську фортецю [18, с. 465]. Значення цього «фортпосту» Московського уряду на колишніх козацьких землях було не тільки в контролі видобутку солі на Бахмуті й Торі, але й також у спостереженні за місцевістю середньої течії Сіверського Дінця, де існували донецькі козацькі городки. В середині 1710-х р. із місцевих козаків була утворена Бахмутська козацька команда (компанія) [19, с. 200–201], а у 1748 р. із бахмутських, торських та маяцьких козаків було сформовано Бахмутський кінний козацький полк [20, с. 912–913]. Слід зазначити, що більша частка бахмутських козаків була українського походження. Так, у 1712 р. до Бахмутської фортеці були передислоковані частини піших «азовських» козацьких команд, зокрема Семенівського (колишній Міуський) шанця (фортеці) [21, с. 232] та ін. Згідно з пунктом 1 Прутського договору 1711 р. [22, с. 232], Московське царство зобов'язане було знищити Семенівський, Павлівський та Черепашівський шанець (фортеці), Троїцьку фортецю та інші приазовські укріплення (редути, шанці та фортеці), які утворювали Троїцьку оборонну лінію, а Азов – повернути Османській імперії. Андріанопольським договором, укладеним

13 червня 1713 р., було підтверджено умови Прутського договору 1711 р. [23, с. 36–43].

Більшість козаків «приазовських» піших команд були вихідці із Слобідської України та Запорізької Січі, які наприкінці XVII ст. – на початку XVIII ст. вступали на службу до «приазовських» шанців (фортець). Так, при полковнику Івані Білошапці в Семенівському укріпленні на службі було 200 запорожців, а в Павлівському укріпленні – 300 запорожців [24, с. 1437, 1448]. На узбережжі Азовського моря між Азовом і Таганрогом було утворено декілька українських слобод, зокрема Кринки; а на річці Міус була утворена дер. Леонтьєвські буєраки, де проживали родини українських козаків, які служили в «азовських» козацьких полках і командах.

Виникнення, організація та правовий стан бахмутських та хоперських козаків, що підпорядковувались комендантам фортець мають схожі риси. Козацькі команди (компанії) із цих козаків були утворені урядом на місці знищених під час булавінського повстання козацьких городків. В бахмутських та хоперських козацьких формуваннях службу несли козаки, яким пощастило вижити після московських каральних експедицій 1708–1709 рр., а також козаки із Слобідської України.

У 1730-ті роки російські можновладці намагались використати слобідське козацьке населення для утворення власницьких господарств. Вони усіляко заохочували до переселення на «пустопорожні» землі. Так, в місцях, де були у 1708–1709 рр. знищені донецькі козацькі городки московськими каральними експедиціями В.В. Долгорукого, урядовці надавали землі російським дворянам. Так, у 1735 році генерал Тараканов організував кампанію з заселенням острогоськими козаками «пустопорожніх» земель у межиріччі річок Деркул і Калитва (Біла Калитва). В урочищі Дегтево на річці Біла Калитва Тараканов утворив слободу Олексіївка, названу його іменем, й облаштував у ній 60 дворів.

Про ці «пустопорожні місця» для заселення повідомлялось в листах генерала Тара-

канова: «...вільним Черкасам цим оголошую, є по річці Білій Калитві та іншим річкам, де раніше були Донських козаків Дехтева, Скородумівська, Кривороженська станиці за їхню провину звідти вислані, і житла їхні розорені, порожні місця, які нині лежать у пустці...» [25, с. 818]. Осадчі Михайло Семенцов, Яків Романов і Бакай від імені генерала Тараканова закликали українських слобідських козаків і посполитів на ярмарках в станиці Казанській та інших місцях, які були на кордонах війська Донського й Острогозького слобідського полку, селитися в місцевість річки Калитва (Біла Калитва) та її притоки Ольховка [25, с. 818–819].

Цікаво зазначити, що у своїх листах генерал Тараканов пропонував слобідським козакам в організованих ним слободах здійснювати правосуддя за їхніми звичаями: «суди судити Отаманам з кращими людьми за Черкаським звичаєм» [25, с. 819]. Можна припустити, що в XVIII ст. саме так здійснювалось правосуддя в українських оселях, утворених на «пустопорожніх» землях війська Донського, які на початку XIX ст. увійшли до складу Донецького округу.

Заселення «пустопорожніх» земель в низов'ях річці Калитва (Біла Калитва) було дозволено валуйським воєводою. У цій місцевості за його наказом піддячий валуйської канцелярії Семен Селиванов оглянув цю місцевість. Так, об'їхавши разом із валуйськими старожилами урочища між Сіверським Дінцем і Доном у вересні 1735 р., піддячий повідомив, що землі на річці Калитва (Біла Калитва) «пустопорожні», нікому не належать й указав, де можна б було утворити поселення: «... а слободі звелів селитися біля річки Калитви, що називається Дехтево, і вчинив креслення» [25, с. 823]. Генералові Тараканову та його трьом синам було виокремлено 3000 чвертей (~ 1500 га) землі в місцевості річки Калитва (Біла Калитва). Таким чином валуйські урядовці вважали, що можуть розпоряджатися землями в межиріччі річок Деркул і Калитва (Біла Калитва), які після придушення булавін-

ського повстання і знищення там козацьких городків, стали «диким степом».

Козацькі городки «Криворозький» і «Дехтевський», згадані генералом Таракановим, розміщались на річці Калитва (Біла Калитва) (ліва притока річці Сіверський Донець). У 1708 р. московські каральні війська знищили їх за участь у булавінському повстанні. У гирлі річки Мілова слобідським козакам пропонувалось заснувати слободу Олексіївку: «... де була станиця Дехтева в міцному місці в гирлі річки Мелової за лугою і за лісом селилися містечком Хорошим, прямими вулицями, а між річками в самому кутку залишили б місце, де для всякого опасіння з часом можна зробити містечко ... а цій слободі дати назву і називати Олексіївкою» [25, с. 819].

Після утворення сл. Олексіївка між її мешканцями та козаками Луганського юрту виникали суперечки з приводу користування «пустопорожньою» землею в межиріччі Сіверського Дінця й Калитви: «... і від тієї слободи вже від козаків, що оселилися на Луганщині, в юрті є утиск і образа, і можуть чинити злодійство» [25, с. 817]. За цих обставин у 1735 р. отаман Луганської станиці Осип Стехін у своєму зверненні до канцелярії війська Донського скаржився на захоплення земель генералом Таракановим. До Військової колегії Російської імперії були направлені скарги від війська Донського, а Белгородська губерньська канцелярія проводила слідство. Тараканов обґрунтовував захоплення земель на території війська Донського тим, що слобода Олексіївка була утворена на місці знищених після булавінського повстання козацьких городків, а козакам було заборонено там селитися. У 1736 р. уряд визнав, що Тараканов отримав землю «без указу», тобто порушуючи відповідний порядок. За «свавілля» валуйський піддячий Селиванов отримав тілесне покарання і був висланий разом із родиною до Оренбурга.

Цікаво зазначити, що генерал Тараканов у свої листах згадував капітана лейб-гвардії Ізмайловського полку Івана Павлова, який

разом із братами 1732 року з дозволу Вотчинної колегії в місцевості річки Деркул отримав землю, на якій організував переселення українських слобідських козаків. Українське козацьке населення на цих землях утворило кілька слобід: «... а по її імператорської величності указу велено такі порожні та дикі місця, хто про них бити чолом буде, для поселення віддавати, чому приклад, що з таких же порожніх і диких земель по річці Деркулу Івану Павлову з братами у дачі віддан ...» [25, с. 818].

У 1732 р. земельні ділянки в місцевості річок Деркул, Євсуг та Бішкін (Сухий Обиток) отримали також Олександр та Кіндрат Павлови. Там ними було утворено володарські слободи, які заселили українським населенням із Гетьманщини та Слобідської України. У 1737 р. сенатським указом землі, якими володіли Павлови, було відібрано у останніх, а утворені ними слободи стали державними – їх приписали до Валуйського повіту.

Слід зазначити, що у XVIII ст. офіцери – майбутні поміщики – власники рангових дач узвичаїлись заманювати слобідських козаків оселятися тут привабливими умовами користування землею. Спочатку козаки ставали «чиншиками»: тобто не платили за оренду землі протягом трьох років, а потім усією громадою визначали розмір «чиншу», який повинні були виплатити власникові землі. Такі умови пропонував острогозьким і іншим слобідським козакам генерал Тараканов: «з ради з кращими і з усіма тієї слободи людьми, покладено буде чинш легкий, як і в інших слободах водиться» [25, с. 818–819].

Так, наприклад, Йоган Гюльденштедт, який відвідав у 1774 р. населені пункти, нині розташовані на території сучасної Луганської області, повідомляв, що там вільне українське населення «платять переважно по 85 коп. подушного податі та по 50 к. на рік з хати поземельних грошей або так званого *чиншу* (виділ. автором)» [26, с. 64].

Проте наприкінці XVIII ст. статус українського населення, яке орендувало землю

у поміщиків, змінився. З вільних селян – «чиншиків» їх перетворювали на селян – кріпаків. Так само діяла в другій половині XVIII ст. – початку XIX ст. донська старшина, яка організувала заселення українським козацьким населенням, переважно зі Слобідської України, місцевості по річках Калитва (Біла Калитва), Деркул і їхніх притоках на землях війська Донського.

Слід зазначити, що у другій половині XVIII ст. частина земель колишнього Дехтевського козацького юрту, де колись розміщувався Дехтевський козацький городок, були передані донському старшині Грекову. Завдяки українським родинам – вихідцям із Слобідської України, на цих землях було утворено хутір Дегтево, який став належати Грекову.

Більшість українського населення, яке заселяло у другій половині XVIII ст. «пустопорожні» землі у межах річки Деркул та Калитва (Біла Калитва) було вихідцями із Осинівського комісаріатства Острогозької провінції та Сватоволуцького комісаріатства Ізюмської провінції Слобідсько-Українській губернії. Східні кордони Осинівського комісаріатства межували із цією місцевістю. Колишніми слобідськими українськими козаками там було утворено десятки слобід і селищ, які належали донської старшині, зокрема: сл. Обливська (Машликіно), сл. Волошинська, сл. Молчевська, сл. Криворіжжя, сл. Шептуховка (Миколаївка), сл. Маньковка, сл. Тернова, сл. Дегтева, сл. Нижня Ольхова, сл. Катеринівка, Верхня Макеєвка, сл. Степанівка, сл. Большинська, сел. Теплинський, сел. Титовський, сел. Чугинський, сел. Деркульський (Юганівський), сел. Сулін, сел. Ларіонов (Туровів), сел. Рогалик, сел. Полнинський (Греков), сел. Свиной, сел. Ольховий Ріг, сел. Верхньо-Ольховий (Кашари), сел. Камишанський, сел. Кудиновський, сел. Нижньо-Макеєвський, сел. Городищенський, сел. Лазовський, сел. Наголинський, сел. Попов, хут. Платов [27, с. 179–180; 28] та ін.

Звичайним явищем у XVIII ст. було втручання московських (російських) урядовців

в розподіл земель, якими користувались слобідські козацькі родини. Так, у 1736 р. сенатор, командир Української ландміліції, генерал-майор Тараканов захопив землі козаків містечка Усерди Бірюченської сотні Острогозького полку. Він виганяв острогозьців з їхніх домівок і змушував їх продавати йому землі. Унаслідок цього козаки – жителі Усерд – вимушені були переселятися в інші міста. Лише 18 вересня 1763 р. сенатським указом було заборонено слобідським козакам і їхнім старшинам продавати землю, якою вони володіли за свою службу [29, с. 376–377].

Російські поміщики намагалися закріпачувати слобідських козаків. Після утворення у 1765 р. в Слобідській Україні губернського управління між козацьким населенням і місцевими поміщиками не стихали судові суперечки щодо прав на володіння землею, яка належала козацьким громадам колишніх слобідських полків. Так, у 1765 р. розбиралась справа щодо захоплення князем Кантемиром земель в острогозьких козаків Богучарської сотні Острогозького слобідського козацького полку. Російський уряд зобов'язав князя Кантемира й інших поміщиків повернути незаконно ними захоплену землю громадам слобідських козаків [30, с. 87].

Хвилі переселення слобідського українського населення в середині XVIII ст. були обумовлені також зловживанням з боку козацької старшини, яка захоплювала землі, що належали козацьким громадам, й утворювали там володарські слободи та хутори.

Ізюмські й острогозькі козаки в середині XVIII ст. активно заселяли вільні землі в Бахмутській провінції Воронізької губернії, де утворювали слободи й хутори. Так, за переписом 1763 р. козацькі родини ізюмців та острогожців мешкали в сл. Свято-Петропавлівка, Євсюг (Явсюг або Христомитрієвська), сл. Воєводівка (Гедриковка), сл. Катеринівка, сл. Варварівка, сл. Безгінівка, сл. Біловодськ, сл. Марківка, сл. Євсуг, сл. Воронцово, сл. Олександрівка, сл. Михайлова, сл. Свято-Дмитрівка, де записувались,

як «вільні черкаси», «козацькі діти», підпомічники та підсусідки [31, с. 2–83, 100–106, 183–549]. У 1763 р. Бахмутська канцелярія в тамтешніх місцях переписала українське населення – вихідців зі слобідських полків для сплати ними подушного окладу.

Непоодинокі випадки були закріпачення місцевих слобідських козаків їхньою старшиною. Іноді це змушувало козацьке населення Слобідської України залишати свої домівки й шукати кращої долі в інших місцях. Про таке явище яскраво згадував виборний депутат від Хоперського козацького полку Андрій Олейников 26 жовтня 1767 р. під час сорок дев'ятого та 12 грудня 1767 р. під час сімдесять п'ятого засідань Законодавчої комісії [32, с. 170–171, 369–375]. Ця Комісія була утворена відповідно до Маніфесту «Про заснування в Москві Комісії для створення проєкту нового Уложення та про вибір до неї депутатів» від 14 грудня 1766 р. [33, с. 1092–1110] У ній взяли участь представники різних верств Російської імперії. Законодавча комісія повинна була реформувати законодавство Російської імперії.

У представленому депутатом Андрієм Олейниковим докладі зазначалось, що в Хоперському козацькому полку несли службу колишні слобідські українські козаки, які залишили в першій половині XVIII ст. свої помешкання і записались на службу до Хоперської (Новохоперської) фортеці, а надалі з них була сформована одна з козацьких рот Хоперського полку. Через це Андрій Олейников був добре обізнаний у справах слобідських козацьких полків. Він звертав увагу на поведінку козацької старшини, серед якої було багато поміщиків: «... у слобідських полках полковники та інші полкові командири справді заволоділи жалуваними військовим обивателям землями з селами, із сінними покосами та всякими угіддями, і на цих землях поселили їх же Малоросіян собі у підданство превеликі слободи. Понад те вони допустили великоросійських поміщиків володіти цими землями і привели бідний малоро-

сійський народ майже в крайнє розорення та убожество» [32, с. 370].

Представник від хоперського козацтва Андрій Олейніков пропонував заборонити купівлю-продаж і закріпачення селян козацькою старшиною нерегулярних козацьких військ і полків. Однак цьому активно протидіяли депутати – представники козацької старшини більшості козацьких військ і полків Російської імперії.

Під час сімдесят п'ятого засідання Законодавчої Комісії 12 грудня 1767 р. Андрій Олейніков полемізував із цими депутатами, відстоюючи свої прогресивні на той час думки: «Хоча згадані панове депутати і уявляють, що козацьким військовим отаманам і полковим командирам без селян бути негоже; але це вони показують даремно; бо ми бачимо цілу Європу, яка в селян-кріпаках ніякої потреби не має. І чи не більше буде застереження всім панам депутатам і всій нашій державі перед іншими європейськими країнами, коли після закінчення цієї високославної Комісії, узаконено буде купувати і продавати селян, як худобу, та ще таких самих християн, які й ми самі? Все це я говорю, тому що на підтвердження цього маю ясний доказ, перебуваючи депутатом від згаданих козаків. Вони живуть у Хоперській фортеці ...» [32, с. 370–371].

Слід зазначити, що на території сучасної Луганської області були утворені володарські слободи й хутори ізюмською та острогозькою слобідською козацькою старшиною з родин Шидловських, Краснокутських, Двигубських, Тевяшових, Сошальських та ін. На цих землях були також слободи й оселі, які належали старшині Бахмутського кінного козацького полку, зокрема родині Шабельських. Крім того, на землях колишніх слобідських полків на території сучасної Луганської області, були володарські населені пункти, надані за службу офіцерам гусарських полків (колишніх слобідських козацьких полків), ландміліцейських частин, а також чиновникам Бахмутської канцелярії та ін.

Серед володарських населених пунктів, розміщених на території Старобільського та Куп'янського повіту Слобідсько-Української губернії, які в теперішній час знаходяться в межах Луганської області, були відомі: сл. Шабельковка, сл. Шабельського (Булгаковка), сл. Арентова, сл. Писарівка, сл. Жеребець, сл. Нижня Дуванка, сл. Верхня Дуванка, сл. Білокуракіно, с. Араповка, сл. Капітанівка, сл. Муратова, сл. Смолянінова, сл. Катеринівка, сл. Безгинівка, сел. Петровенька, сел. Весела, х. Воєводівка та ін.

Внаслідок утисків з боку російських поміщиків і козацької старшини, багато слобідських козаків у другій половині XVIII ст. шукали кращої долі у сусідніх землях, а особливо в землях війська Донського. Переселення козацьких родин із Слобідської України в ці часи на «пустопорожні» землі війська Донського набуло великих масштабів. Так, згідно з переписом, на землях війська Донського 1763–1764 рр. проживали аж 20422 особи – вихідці зі слобідських козацьких полків [34, с. 36].

Були навіть випадки, коли жителі всієї слободи залишали свої оселі й переселялись на землі війська Донського. Так, наприклад, у середині XVIII ст. між сотником Острогозького слобідського козацького полку зі сл. Ровеньки Астаф'євим і жителями однієї з козацьких слобід на річці Айдар виникла суперечка за право користування земельними ділянками. Наслідком цього стало вбивство слобожанами сотника Астаф'єва. Побойоючись розправи уряду за вбивство сотника, жителі слободи лишили свої оселі й переселились на землі війська Донського. Як зазначає П.А. Головинський, залишені слобожанами хати й церкву розібрали сусіди, а на місці колишньої церкви була встановлена капличка [35, с. 216].

Указом від 18 вересня 1763 р. уряд заборонив донській козацькій старшині приймати до козацьких юртів слобідських козаків, їхніх родичів, підпомічників і підсусідків [36, с. 377–378]. Проте, незважаючи на запро-

ваджені урядом заборони, переселення слобідських козаків на вільні землі не припинилось.

Місцева донська козацька старшина намагалась закріпачувати слобожан. Так, наприклад, у 1763 р. розглядалась справа за скаргою писаря Прокопа Осипова Ровенської сотні Острогозького слобідського полку, який жив у сл. Білолуцька, про закріпачення його брата Корнія донським козаком. Прокоп Осипов звертався з проханням повернути брата до Слобідської України й відновити його козацькі права [37, с. 15].

Російський уряд рекрутував українців, які проживали на землях війська Донського. Так, у 1796 р. 605 українців рекрутували до Кубанського й Кавказького єгерських полків Кавказького корпусу [38, с. 262]. Рекрутів-українців із селищ земель війська Донського направляли до Воронежа.

12 грудня 1796 р. російський уряд заборонив на землях війська Донського, Катеринославської, Вознесенської і Кавказької губерній, а також Таврійської області вільний перехід поселян з одного місця на інше [39, с. 233]. Таким чином, українці-селяни, які були на землях донських поміщиків, повинні були бути записаними за останніми й відповідно стати кріпаками. Там, де українці мали оселі в козацьких юртах, вони сплачували лише орендну плату станичній громаді за користування землею.

Наприкінці XVIII ст. існувала практика приймати до складу донського козацтва вихідців з українського козацького середовища. Так, наприклад, у 1792 році військовий цивільний уряд Донського війська задовольнив прохання сина чернігівського козака Григорія Коломийцева й прийняв його в козаки Донського війська [40, с. 130].

До донських козаків могли прийняти особу, яка не мала козацького статусу. Іноді донські козаки лишалися свого козацького статусу. Це могло бути, наприклад, у випадку скоєння ним злочину. Якщо особа втрачала статус козака, то це мало певні наслідки, оскільки лише

козацьке населення мало право використовувати станичні землі. Усі інші могли отримати землю на правах оренди. Переважно в другій половині XVIII ст. «новоприйшле» населення переходило в підневільний стан до донських поміщиків, які їх закріпачували на своїх землях. Водночас некозацьке населення не було зобов'язане нести службу в Донському війську. На початку XX ст. некозацьке населення, яке мешкало в Області війська Донського, в документообігу йменували «іногородніми».

Цікаво зазначити, що донська старшина у XVIII ст. переводила в козацький стан не тільки українських козаків, які бажали служити в донському війську, але й також українських селян, які переселились до земель війська Донського. Наприкінці XVIII ст. українське населення, яке мешкало на території війська Донського, масово переводилось у стан козаків. Донська старшина за згодою уряду декілька разів переводила в козаки українське населення, що проживало на землях Війська Донського.

Частина українського населення, яке мешкало на донських землях, вступала на службу до війська Донського. Як правило, це були селяни, що мали оселі на станичних землях і не були закріпачені. У 1791 р. уряд дозволив українському населенню земель війська Донського вільно переходити в козацький стан. Так, у 1793 р. в козацький стан перевели 1591 українця, у 1811 р. – 3836 українців чоловічої статі, які, за 5-ю ревізією 1795 р., проживали на землях війська Донського [41, с. 840].

У XVIII ст. донська старшина поставала перед проблемою поповнення полків козаками, оскільки Російська імперія завжди використовувала козацькі війська у війнах. Для козацького населення тривала служба у війську була тягарем. Деякі козацькі господарства зазнавали збитків, а внаслідок смерті або каліцтва козака сім'я залишалась у скрутному становищі. Наявність пільг у донського козацького населення щодо користування землями станичного фонду ніяким чином не могла замінити годувальника. Іноді в дон-

ських козацьких станицях не було жодної родини, яка б не втратила одного зі своїх членів.

У другій половині XVIII ст. російський уряд організував будівництво нових оборонних ліній на захоплених територіях. Щоб утримувати там постійні гарнізони, у фортеці примусово переселяли козацьке населення. Так, у 1731–1734 рр. Військо Донське переселило родини донських козаків на Царицинську оборонну лінію, а у 1796 р. – на Кавказьку оборонну лінію.

Унаслідок такої жорсткої військової політики використання донського козацького населення у станицях війська Донського відчувався брак козаків, які могли б нести строюву службу.

Слід зазначити, що донське козацтво іноді протестувало проти політики російського уряду примусового переселення на оборонні лінії. Так, у 1792 р. частина донських козаків повстала проти переселення на Кавказьку лінію. Однак повстання, яке в народі отримало назву «Єсаулівський бунт», було жорстко придушено.

Бажання донської старшини збільшити кількість строювих козаків у Війську Донському було головним чинником переходу у козацький стан українського населення, яке мешкало в землях війська Донського. Поповнюючи донські козацькі полки за рахунок українців новими козаками замість тих, хто загинув в бою, помер від хвороб або був переведений на поселення на Кавказьку чи Царицинську оборонні лінії, донська старшина вирішувала проблему браку строювих козаків. Практика переведення у козацький стан українських родин, що мешкали в землях війська Донського, існувала й у XIX ст.

Висновки. В роботі встановлено причини міграції протягом XVIII ст. українського насе-

лення Слобідської України в землі війська Донського, зокрема державний примус, зловживання козацької старшини, захоплення московськими (російськими) урядовцями земель у козацьких громад, закріпачення населення, перехід до козацької служби у війську Донському та ін. Зазначено, що після укладення Прутського договору 1711 р., Андріанопольського договору 1713 р. та Белградського договору 1739 р. кордони Московського царства (Російської імперії) змінювались, що впливало на процеси міграції населення, зміну місць козацької служби слобожанців тощо.

Встановлено, що в землі війська Донського найбільше переселялось козацьких родин із Острогозького слобідського козацького полку, оскільки останній межував із донськими козацькими юртами. Звернуто увагу на участь слобідського українського козацького населення в утворенні Хоперської та Бахмутської козацьких команд (компаній), що були у підпорядкуванні комендантів Хоперської (Новохоперської) та Бахмутської фортець. Зазначені фортеці були побудовані на місці козацьких городків, знищених московськими каральними загонами під час булавінського повстання 1707–1709 рр.

Названо труднощі, з якими стикалися слобожанці при облаштування господарств на нових місцях. Встановлено, що родини слобожанців платили донським козацьким громадам або донським поміщикам за оренду землі чинш. Визначено, що наприкінці XVIII ст. правовий стан слобідського українського населення в землях війська Донського було змінено. Так, частину слобожанців було переведено у козацький стан та долучено до служби у війську Донському, частину слобожан донська старшина закріпачила або залишила на правах орендарів козацької землі.

Анотація

В роботі проаналізовано причини переселення у XVIII ст. українського населення Слобідської України в землі війська Донського, серед яких були державний примус, зловживання

козацької старшини, захоплення московськими (російськими) урядовцями земель у козацьких громад, закріпачення населення, перехід до козацької служби у війську Донському та ін. Звернуто увагу на наслідки Прутського договору 1711 р., Андріанопольського договору 1713 р. та Белградського договору 1739 р. для слобідського українського козацького населення.

Зазначено, що серед українських родин переважали вихідці із Острогозького слобідського козацького полку, які мігрували на територію земель війська Донського для облаштування там господарств. Це було обумовлено тим, що землі острогозьких козаків межували із донськими козацькими юртами. Завдяки хвилям міграції українського населення в землі війська Донського у XVIII ст.

Звернуто увагу на значимість слобідського українського козацького населення в утворенні козацьких команд (компаній), які підпорядковувались комендантам Хоперської (Новохоперської) та Бахмутської фортець, що були побудовані на місцях згарищ козацьких городків після придушення булавінського повстання. Відмічено участь вихідців із Слобідської України в роботі Законодавчої Комісії.

Зазначено труднощі, з якими стикалось слобідське українське населення при облаштуванні господарств на нових місцях. Встановлено, що родини слобожанців платили за оренду землі чинш. З'ясовано, що населення Слобідської України в землях війська Донського сплачувало подушний оклад, який збирався комендантом фортеці Святого Дмитра Ростовського. Вказано, що наприкінці XVIII ст. правовий стан українського населення, яке мешкало в землях війська Донського, було змінено. Так, частину українців було переведено у козацький стан та долучено до служби у війську Донському, а іншу частину – донська старшина закріпачила або залишила на правах орендарів козацької землі.

Ключові слова: Законодавча Комісія, договір, захоплення земель, закріпачення, чинш, міграція, Слобідська Україна.

Benitskiy A.S. Legal status of the Ukrainian population of Slobidska Ukraine on the territory of the Don Army lands in the 18th century

Summary

The work analyzes the reasons for the resettlement in the 18th century of the Ukrainian population of Sloboda Ukraine in the lands of the Don Army, including state coercion, abuse of the Cossack officers, seizure of lands from Cossack communities by Moscow (Russian) officials, enslavement of the population, transfer to Cossack service in the Don Army, etc. Attention is drawn to the consequences of the Prut Treaty of 1711, the Treaty of Adrianople of 1713, and the Treaty of Belgrade of 1739 for the Sloboda Ukrainian Cossack population.

It is noted that among the Ukrainian families, the descendants of the Ostrogozhsk Slobodsk Cossack Regiment, who migrated to the territory of the lands of the Don Army to set up farms there, predominated. This was due to the fact that the lands of the Ostrogozhsk Cossacks bordered the Don Cossack yurts. Due to the waves of migration of the Ukrainian population in the lands of the Don Army in the 18th century.

Attention is drawn to the importance of the Sloboda Ukrainian Cossack population in the formation of Cossack teams (companies) that were subordinate to the commandants of the Khoper (Novokhoper) and Bakhmut fortresses, which were built on the sites of the burned-down Cossack towns after the suppression of the Bulavin uprising.

The participation of immigrants from Sloboda Ukraine in the work of the Legislative Commission is noted. The difficulties encountered by the Sloboda Ukrainian population in the development of farms in new places are noted. It is established that the families of Sloboda residents paid chinsh for

land rent. It is found that the population of Sloboda Ukraine in the lands of the Don Army paid a per capita salary, which was collected by the commandant of the fortress of St. Dmitry of Rostov. It is indicated that at the end of the 18th century the legal status of the Ukrainian population living in the lands of the Don Army was changed. Thus, some Ukrainians were transferred to the Cossack ranks and assigned to serve in the Don army, while the other part was enslaved by the Don foremen or left as tenants of the Cossack land.

Key words: Legislative Commission, treaty, land seizure, enslavement, chinsh, migration, Sloboda Ukraine.

Список використаних джерел:

1. Ригельман А. И. Ведомость и географическое описание крепости св. Димитрия Ростовского с принадлежащими и прикосновенными к ней местами, сочиненная по указу Правительствующего сената 1768 года / Рост. н/Д о-во истории, древностей и природы. Ростов н/Д : Тип. Ашхатанк, 1918. 55 с.
2. Карасев А. А. Донские крестьяне. *Труды Донского Войскового статистического комитета*. Вып. I. Отд. 1. Новочеркасск, 1867. С. 69–121.
3. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. : [кн. 1–89]. Кн. 12 : Область Войска Донского / под ред. Н. А. Тройницкого. Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел. [Санкт-Петербург] : Тип. кн. В. П. Мещерского, 1905. 255 с.
4. Высоцкий В. И. Исторические аспекты топонимов Луганщины. [2-е изд. доп. и перераб.]. Луганск : Луганское областное отделение Фонда культуры Украины, 2003. 196 с.
5. Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. Заседание 30-го ноября, 1846 года. Год второй. № 4. 1846. М. : Универ. тип., 1846. 388 с.
6. Об устройстве губерний и об определении в оныя Правителей (29 мая 1719 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том V. 1713–1719. СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 3380. С. 701–710.
7. Справка в Военной коллегии по рапорту полковника Неймча (сентябрь – октябрь 1767 г.). *Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска. Т. 1 : Кубанский край ; Кавказская линия ; Черноморское войско казачье ; Хоперские казаки : 1737–1801 гг. : документы извлечены из Московского отделения архива Главного Штаба / собр. и изд. И. И. Дмитренко*. СПб. : Тип. штаба отд. корпуса жандармов, 1896. С. 138.
8. Списки полковым командирам, штаб и обер офицерам Хоперскаго полка за 1721–1896 г.г. *История Хоперского полка Кубанского казачьего войска. 1696–1896 : Приложенія к первой и второй части / сост. В.[Г.] Толстов ; под ред. Потто*. Тифлис : Воен. ист. отд. при штабе Кавк. воен. окр., 1901. С. 75–98.
9. О назначении казакам Новохоперской крепости денежного жалованья (1 февраля 1734 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том IX (1733–1736). СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 6541. С. 262–263.
10. История Хоперского полка Кубанского казачьего войска. 1696–1896 : в 2-х частях. Ч. 1 / сост. В.[Г.] Толстов ; под ред. Потто. Тифлис : Воен. ист. отд. при штабе Кавк. воен. окр., 1900. 290 с.
11. Приложенія. *Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска. Т. 1 : Кубанский край ; Кавказская линия ; Черноморское войско казачье ; Хоперские казаки : 1737–1801 гг. : документы извлечены из Московского отделения архива Главного*

- Штаба* / собр. и изд. И. И. Дмитренко. СПб. : Тип. штаба отд. корпуса жандармов, 1896. С. 400–897.
12. О запрещеніи вышедшим из Слободских полков малоросіянам селиться в отдаленных местах, где до переписи 1732 года поселеній не существовало ... (11 февраля 1736 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том VIII (1728–1732). СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 6891. С. 745–748.
13. О заселеніи пограничных по Тереку земель Волгским войском ... (5 мая 1776 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том XX. 1775–1780. СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 14464. С. 374–375.
14. Именной список крепости Новохоперской Градской казачьей слободы неслужащим казачьим детям и их родственникам (18 декабря 1771 г.). *Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска. Т. I : Кубанский край ; Кавказская линия ; Черноморское войско казачье ; Хоперские казаки : 1737–1801 гг. : документы извлечены из Московского отделения архива Главного Штаба* / собр. и изд. И. И. Дмитренко. СПб. : Тип. штаба отд. корпуса жандармов, 1896. С. 278–283.
15. Именной список крепости Новохоперской Пыховской слободы неслужащим казачьим детям и их родственникам (18 декабря 1771 г.). *Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска. Т. I : Кубанский край ; Кавказская линия ; Черноморское войско казачье ; Хоперские казаки : 1737–1801 гг. : документы извлечены из Московского отделения архива Главного Штаба* / собр. и изд. И. И. Дмитренко. СПб. : Тип. штаба отд. корпуса жандармов, 1896. С. 284–293.
16. Именной список крепости Новохоперской Красной слободы неслужащим казачьим детям и их родственникам (18 декабря 1771 г.). *Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска. Т. I : Кубанский край ; Кавказская линия ; Черноморское войско казачье ; Хоперские казаки : 1737–1801 гг. : документы извлечены из Московского отделения архива Главного Штаба* / собр. и изд. И. И. Дмитренко. СПб. : Тип. штаба отд. корпуса жандармов, 1896. С. 294–306.
17. Сборник русского исторического общества. Том 32 : [Исторические сведения о Екатерининской законодательной комиссии для сочинения проекта Новаго Уложения]. Ч. 4. / сост. Д. В. Поленов. СПб. : Тип. Н. А. Лебедева, 1881. 638 с.
18. Письмо № 973. К Ивану Андреевичу Толстому из Лебедина (24 декабря 1708 г.). *Деяния Петра Великаго, ... собранныя из достоверных источников и расположенныя по годам. [в 12 ч.]. Ч. 11 : 1693–1709 / [И. И. Голиков]. М. : Унив. тип., 1789. С. 465.*
19. О прибавке жалованія Ротмистрам и казакам Бахмутской компаніи (29 февраля 1716 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том VI. 1713–1719. СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 2998. С. 200–201.
20. О именованіи Бахмутских, Торских и Мояцких казаков Бахмутским конным казацким полком; о назначении в оном полку комплектнаго числа людей, и о замещении вакантных мест свойственниками и детьми служащих в Бахмутском конном полку казаков (27 октября 1748 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том XII. 1744–1748. СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 9545. С. 912–914.
21. К № 6925. О учрежденіи Украинскаго Ландмилицкаго корпуса, и о правилах, для устройства онаго предположенных (19 марта 1736 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том XLIII. Книга штатов. Часть 1. Отд. первое. Штаты воен.-сухоп. (1711–1800) : 1711–1762. СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. С. 213–244.

22. Прутский мирный договор (1711, июля 12). *Письма и бумаги императора Петра Великого*. Том 11. Вып. 1 (январь – 12 июля 1711 года) / ред. кол. : Б. Б. Кафенхауз, А. И. Андреев, Л. А. Никифоров. АН СССР. Ин-т истории. М. : Изд-во АН СССР, 1962. С. 322–324.
23. Трактат, заключенный в Андрианополе российскими послами Бароном Шафировым и Графом Шереметьевым с Верховным Турецким Визирем Али пашею (13 июня 1713 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том V. 1713–1719. СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 2687. С. 36–43.
24. Эварницкий Д. И. Источники для истории запорожских козаков : [в 2 т.]. Т. 2. Владимир : Типо-литогр. губерн. правл., 1908. 1179 с.
25. О взыскании за самовольное завладение земель состоящих во владении Донского войска (13 мая 1736 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том IX (1733–1736). СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 6959. С. 817–823.
26. Путешествие академика Гильденштедта по Слободско-Украинской губернии / пер. [с нем.] и предисл. М. Н. Салтыковой ; примеч. Д. И. Багалея. Харьков : Тип. губ. правл., 1892. 89 с.
27. Статистическое описание земли Донских казаков, составленное в 1822–32 годах / [до 1825 г. сост. В. Д. Сухоруков]. Новочеркасск : Обл. войска Дон. тип., 1891. 301 с.
28. Генеральная карта Земель Войска Донского с назначением вновь выложенных границ с смежными Губерниями. Сочинена 1797 года. Сочинил Тюреников. (Атлас майора Тюреникова).
29. О не продаже казакам земель своих, с которых они службу отправляют (18 сентября 1763 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том XVI (28 июня 1762–1764). СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 11926. С. 376–377.
30. О возвращении Слободским полкам заселенных помещиками земель (15 марта 1765 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том XVII. 1765–1766. СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 12356. С. 87.
31. Списки козаків та козацьких підпомічників, які переселилися до новоутворених слобід і хуторів Бахмутської провінції та інших повітів Воронезької губернії. *ЦДІАК України. Комісія про слобідські полки, м. Острогоськ. Фонд 1782. Опис 1. Справа 65. 1763 р. 623 Арк.* [Електронний ресурс]. Сайт : «ЦДІАК України». URL : <http://surl.li/tpyaaar>.
32. Возражение депутата от казаков Хоперской крепости Андрея Олейникова. *Сборник русского исторического общества. Том 8 : [Исторические сведения о Екатерининской законодательной комиссии для сочинения проекта Нового Уложения]. Ч. 2. / сост. Д. В. Поленов.* СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1871. С. 170–171, 368–375.
33. Об учреждении в Москве Комиссии для сочинения проекта нового Уложения, и о выборе в оную Депутатов (14 декабря 1766 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том XVII. 1765–1766. СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 12801. С. 1092–1110.
34. Апелляционная жалоба уполномоченного Харьковской Казенной Палаты (август 1883 г.). *Сборник судебных решений, состязательных бумаг, грамот, указов и других документов, относящихся к вопросу о старозаимочном землевладении в местности бывшей Слободской Украины* / сост. В. В. Гуров, Е. К. Бродский. Харьков : Тип. окр. штаба, 1884. С. 12–65.
35. Слободские казачьи полки / [соч.] Петра Головинского. СПб. : Тип. Н. Тиблена и Комп., 1864. 246 с.
36. О непринимании войска Донского Старшинам и казакам в подданство свое беглых из Слободских полков казаков, подпомощников и свойственников (18 сентября 1763 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том XVI (28 июня 1762–1764). СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 11928. С. 377–378.

37. Справа про розслідування донесення містечка Білолуцька – писаря Ровеньківської сотні Острогозького полку Прокопа Осипова ... 26–30 червня 1763 р. *ЦДІАК України. Комісія про слобідські полки, м. Острогозьк Острогозького полку. Фонд 1782. Опис 1. 1762–1765 рр.* С. 15. [Електронний ресурс]. Сайт : «ЦДІАК України». URL : <http://surl.li/pwrnww>.
38. Росписаніє, коликое число в полевые, кавалерійськіє и пехотные полки, егерськіє корпусы, мушкетерськіє, полевые, пограничные и внутренние гарнизонные баталіоны, также в штатный губернскія роты и городовыя команды нижних чинов требуется ко укомплектованій рекрутами ... (октябрь 1796 г.). Приложение № 87. *Столетие Военного министерства : 1802–1902. [Т. 4] : Главный штаб. Исторический очерк : Комплектование вооруженных сил в России до 1802 г. / Гл. ред. Д. А. Скалон ; сост. капит. А. К. Ильенко.* СПб. : Тип. «Бережливость», Ч. 1. Том IV. Книга 1. Отдел I. СПб., 1902. С. 258–271.
39. Сенатський указ «О прекращеніи самовольнаго перехода поселян с места на место в губерніях: Екатеринославской, Вознесенской, Кавказской и Области Таврической, равно как и переселенія из других губерній в оныя ...» (12 декабря 1796 г.). *ПСЗРИ. Собр. 1-е. Том XXIV (6 ноября 1796–1797).* СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 17638. С. 233–234.
40. Сулин И. М. Материалы к истории заселения Миусского (ныне Таганрогского) округа. *Сборник Областного Войска Донского Статистического Комитета.* Вып. V. Новочеркасск, «Частная Донская Тип.». 1905. С. 81–132.
41. О обращеніи поселившихся на Дону малороссіян в казачье званіє, и об исключеніи оных из подушнаго окладу (16 сентября 1811 г.). *ПСЗРИ. Собр. 1-е. Том XXXI (1810–1811).* СПб. : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 24771. С. 810–840.

Дата надходження статті: 07.08.2025

Дата прийняття статті: 18.08.2025

Опубліковано: 29.09.2025